

Egy különös találkozó olvasatai. Adalékok a Pap László-ügyhöz

Kiss Réka

„A faluhoz magához még le kell sétálni a meredek löszfalak között kanyargó másfél kilométeres utacsán. Fönről még egyetlen tető sem látszik, az út erősen lejt, kétoldalt a bevágás agyagfalai tornyosulnak az arra járó fölé. Aztán csak ott ásítognak a hegyoldalban az első pincék, görbülnek ég felé a kémények, s előbukkannak az első kopottas házak.”¹

Aki járt már Balogh Margit vendégeként a magyar egyháztörténet-szek *murgai* seregszemléjén, annak ismerős lehet a meredek löszfalak között kanyargó utacska idilli képe, ahol mára a szegénység és a szépség² időtlenül olvad össze. A tolna megyei zsákfalut szakavatott helytörténeti munkával megajándékozó Balogh Margit lírai bevezetőjét az egykor virágzó sváb település életét végzetesen szétziláló 20. század sorsfordító tragédiáinak: a második világháború, a német kitelepítés és a csehszlovákiai magyar betelepítés helyi történéseinek, végezetül a szocializmus évtizedeinek alulnézeti leírása követi. „A falu sorsát – s tudjuk, az országban több száz hasonló méretű települését is – az 1960-as és 1970-es években pecsételték meg azzal, hogy megszüntettek minden közösségformáló és -megtartó intézményt. Bezárt az óvoda, az 1963-ban még büszkén megnyitott napközi, a tejüzem. Legfájóbb az 1962-ben kibővített iskola megszüntetése volt a körzetesítés miatt.”³

Balogh Margitot köszöntő tanulmányom a hatvanas évekbeli Murga, valamint a magyar református egyház történetének fájdalmas metszéspontját eleveníti fel. Miként az az *Egyháztörténeti Szemle* olvasói számára is ismert lehet, az óvodájától, iskolájától, tejüzemétől és közösségmegtartó intézményeitől megfosztott, erősen fogyatkozóban lévő falu lett 1956 után büntetésként kijelölt szolgálati helye a 20. század egyik legnagyobb formátumú református egyházi személyiségének, Pap Lászlónak.⁴

Pap a Budapesti Református Teológiai Akadémia nemzetközi tekintélyű Ószövetség professzoraként, az Akadémia dékánjaként, rangos nemzetközi egyházi szervezetek magyarországi képviselőjeként, végül pedig egy ideig a Dunamelléki Református Egyházkerület

¹ BALOGH MARGIT: Murga. Murga Község Önkormányzata 2000. 3. (továbbiakban: BALOGH, 2000.)

² BALOGH, 2000. 3.

³ BALOGH, 2000 29.

⁴ HAJDÚ ÉVA: Pap László és az Állami Egyházügyi Hivatal kapcsolata. Egyháztörténeti Szemle 2011/3. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/hajdueva-paplaszlo.htm>

püspökhelyetteseként szolgálta egyházát.⁵ A köztiszteletnek örvendő dékánt 1956-ban a forradalom alatt a megújulásra vágyó egyházi közvélemény emelte a kibontakozó Református Megújulási Mozgalom meghatározó személyiségévé. Tekintélyét és kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerét a berendezkedő kádári hatalom is megpróbálta felhasználni. Olyannyira, hogy Horváth János több ízben is igyekezett megnyerni, hogy vállalja az egyházkerület vezetését, személyes erkölcsi és egyházpolitikai tökéjére támaszkodva segítsen lecsendesíteni a református egyházban forrongó hangulatot és legitimálja az új egyházpolitikát. A dékán azonban nem volt hajlandó az újra kiépülő diktatúrával közösséget vállalni. Miként arról egy korabeli ügynök-jelentés beszámolt: Pap „szerint a baj ott kezdődött, hogy Horváth J. behívatta kb. nov. közepén és arra akarta rábeszélteni, hogy ő a magyar református egyház nevében tárgyaljon az ÁEH-val. Ezt ő megtagadta, mert neki sem megbízatása, sem felhatalmazása nem volt semmilyen hatóságtól.(...) Mivel pedig azokban a napokban olvasta a kormány rendeletét arról, hogy az ÁEH-t megszüntetik, megkérdezte Horváthot, hogy ő kinek a nevében akarnak (sic!) tárgyalni, mert az ÁEH megszűnt. Erre Horváth magyarázkodni kezdett s ettől az időtől kezdve üldözte PL-t. Úgy adta tovább Horváth, hogy PL szemtelenül megkérdezte tőle, a kormány képviselőjétől, hogy kinek a nevében tárgyal.”⁶

Ezt követően a kádári egyházpolitika által felkínált együttműködést elutasító professzorból „az egyházi ellenforradalom” megbélyegzett vezetője, a „református reakcióval” szemben indított állambiztonsági operációk egyik legfontosabb célpontja, s mindennekelőtt Horváth János személyes ellensége lett. Bűnbak. Ezzel a szóval jellemezte Pap helyzetét Visser't Hooft, az Egyházak Világtanácsának Pappal szoros kapcsolatot ápoló főtitkára és Ravasz László is. Miként Ravasz László már a Horváth Jánossal december 20-án történt találkozása után papírra vetette: „Pap László, úgy látszik az első számú ellenség, őt akarják bűnbaknak feltüntetni, mert félnek tőle és nyílt, őszinte, szokimondó egyénisége, kissé elkényeztetett és bizantinizmussal enyhén kezelt érzékenységre fájdalmas.”⁷

⁵ Életpályájához lásd PAP LÁSZLÓ: Tíz év és ami utána következett. 1945-1963. Bern, 1992. (továbbiakban: PAP, 1992.), KISS RÉKA: „Az egyházi reakció egyik vezére”. Pap László dékán pályaképe. In: Petrás Éva (szerk.): A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka. Bp., Gondolat Kiadó-Barankovics István Alapítvány, 2021 megjelenés alatt.

⁶ Kende fn. ügynök jelentése 1961. szeptember 1. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (A továbbiakban ÁBTL) 3.1.2. M-25812 146.

⁷ Ravasz László feljegyzése: „Beszélgetésem Horváth Jánossal az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével 1956. december 20-án” Sárospataki Református Kollégium Levéltára (SRKL), Ravasz László-hagyaték.

A „Pap-ügy” a nemzetközi egyházi fórumoknak is állandóan visszatérő témája lett. 1957-ben pedig, miután június 10-én elsőfokon halálra ítélték Gulyás Lajos református lelkipásztort, akinek az ügyében az EVT sikertelenül próbált közbenjárni, komoly aggodalom merült fel Pap sorsával kapcsolatban is. Egykori tanítványa, az emigrációba kényszerült Bárczay Gyula kétségbeesett levelet írt Visser't Hooft-nak arról, hogy „Pap erős és elszánt, de mindenki tudja - ő maga is -, hogy ha az ÁVO kezei közé kerül, némi „előkészítés után” mindent el fog ismerni, és visszavon mindent. Egy ilyen előkészítés veszélye még mindig nagy” – figyelmeztetett Bárczay. Pap szerint mások helyett is vállalta a felelősséget, olyan tettekért, amelyeket nem ő tett, azért hogy mentsen másokat, és hogy „lehetővé tegye legalább másoknak, hogy az egyházért dolgozzanak.”⁸

A félelem nem volt alaptalan. 1957-58 folyamán az állambiztonság több kísérletet is tett egy Pap-ellenes büntető eljárás megindítására. Így például 1957 májusában Bakonyi Lajos százados javaslatot tett, hogy Pap Lászlót, aki „aktív szervezője volt az egyházi ellenforradalomnak a meglévő bizonyítékok alapján állítsák népbíróság elé”⁹, júliusban pedig a Tolnai fedőnevű ügynök feljelentéssel felérő hálózati jelentésének nyomán Zsiga Ferenc, a BM klerikális reakció elleni elhárítást végző alosztályvezető-helyettese értékelte úgy a kapott információt, hogy „ez is megerősítette a Pap Lászlóékkal szembeni eljárás szükségességét.”¹⁰

Egy Pap-elleni református egyházi perhez azonban nem fűződött egyházpolitikai érdek. Pap félreállításához annál inkább. Az egyházi életből való látványosan megalázó kirekesztést Pap korábbi tárgyalópartnere, Horváth János, az egyházügyi hivatal vezetője az egyházvezetéssel végeztette el. Közel két év tortúra után az egyházi bíróság 1958. szeptember 11-i hatállyal egy Tolna megyei szórványba számúzta segédlelkésznek az egykori dékánt és püspökhelyettest. Így lett korának egyik legjelentősebb egyházi személyiségéből ötven

⁸ World Council of Churches (a továbbiakban WCC) 42.3.054 WCC General Secretariat Country Files and Correspondence Hungary 1957. augusztus 3.

⁹ Javaslat a Ref. egyház ellenforradalmi elemeinek felszámolására. 1957. május 27. ÁBTL 3.1.5. O-13586/2 19.

¹⁰ Tolnai fedőnevű ügynök jelentése 1957. július 11. ÁBTL 3.1.2 M-24600. 181. Az állambiztonsági hálózati nyilvántartásként szolgáló ún. 6-os karton szerint „Tolnai” fedőnéven 1956. augusztus 2-án szervezte be Bakonyi Lajos áv. százados Tóth Károlyt, a református teológia akkori hallgatóját. Egy 1960-ban kelt „Tolnairól” szóló állambiztonsági értékelés elégedetten jegyezte meg, hogy „az ellenforradalom után az ÁEH-on keresztül elértük, hogy az ügynök lett a református egyházon belül a Külügyi Osztály vezetője.” Jelentés a református egyház vonalán foglalkoztatott ügynökségről 1960. április 11. ÁBTL 3. 1. 5. O-13586/1. 9.

évesen murgai segédlelkész. „Ismét nem kérdezte tőlem senki, miből fog a családom megélni, sem azt, hogy én hogyan fogok megélni családomtól távol olyan helyen, melyet 1956 nyarán két fiatal lelkész nem volt hajlandó elfogadni. Én elfogadtam, mert meg akartam mutatni, hogy Krisztushoz és az egyházi szolgálathoz való hűségem nem addig tart, amíg a legmagasabb egyházi tisztségeket töltöm be.”¹¹ – írta emlékiratában. A gyermekei iskolai kötöttségei miatt hetente kétszer a fővárosból ingázni kényszerülő ex-professzor murgai helyzete egyre nehezebbé vált. „Kihalás és elköltözés következtében a lélekszám zuhanásszerűen csökkent. Elköltözött a szomszéd presbiter-pár is, akinél ebédet kaptam, s akik érkezésemkor mindig fűtött szobával vártak. Nem volt tehát többé sem étkezésem, sem fűtött szobám biztosítva. Munkám egyre csökkent, de gyöngült egészségem is; míg az első években magam mentem az erdőre fát kitermelni, később már a meglevő fa felvágására is embert kellett fogadnom.”¹²

A murgai segédlelkész helyzete az egyházpolitika számára is mindinkább tarthatatlanná vált. Elsősorban nem a fűtetlen szoba miatt, hanem mert a Pap-ügy rendezetlensége egyre kínosabban érintette a befelé konszolidációt hirdető, kifelé nemzetközi egyházdiplomáciai kapcsolatokra törekvő egyházi és pártállami vezetőket.

Ebben a kontextusban került sor 1961. augusztus 3-án arra a különös találkozóra, melynek témája Pap helyzetének lehetséges rendezése volt. A találkozón négyen vettek részt: Pap László, Ravasz László, Gyökössy Endre és Kenéz Ferenc. A házigazda szerepét Gyökössy vállalta. A találkozót Kenéz kezdeményezte. Pap, Ravasz és Gyökössy találkozása nem volt meglepő. Ravasz, az 1948-ban kényszerrel lemondott, idős püspök 1956-ban az egyházi megújulást sürgető lelkéshi körök kérésére Pap Lászlóval együtt vállalta, hogy a Református Megújulási Mozgalom élén átveszi a cselekvőképes vezetés nélkül maradt egyház ideiglenes irányítását. Ravasz Papot nemcsak sokra tartotta, hanem 1945-ben még lehetséges utódát is látta benne. Gyökössy Endre, Pap egykori tanítványa, nagy népszerűségnek örvendő, kiterjedt pasztorációs munkát végző és szerteágazó nyugati egyházi kapcsolatokkal bíró budapesti lelkész, aki nemcsak a Református Megújulási Mozgalom tagjaként, hanem a forradalom alatt megjelentetett egyházi lap, a Reformáció egyik szerkesztőjeként is aktív alakítója volt a református egyház forradalom alatti történéseinek. Az állambiztonság Ravasszal és Pappal egyetemben a „református reakció” meghatározó alakjai közé sorolta. Kenéz Ferenc azonban kilógott a sorból. Kenéz 1959-től Kálvin téri lelkész és esperes, majd 1961-től az Ökumenikus Bizottság főtitkára volt, a hivatalos egy-

¹¹ PAP, 1992. 276.

¹² PAP, 1992. 272.

házi hierarchia tagja, aki ugyanakkor igyekezett szoros kapcsolatokat kiépíteni Gyökössyék felé is.

A kvázi-illegális találkozóról négy, egymástól részben független, forrásból is fennmaradtak információk. Mindenekelőtt Pap Lászlónak a hatvanas évek második felében írt és titokban nyugatra csempészett emlékirataiból. Ebben Pap a találkozóról a következőket írta. Kenéz Ferencsel Ravasz nyomatékos kérésére találkozott, aki a volt püspökön keresztül ajánlotta fel segítségét ügyének rendezésében. Pap szerint Kenéz azzal érvelt, hogy mind belföldön, mind a nemzetközi egyházi szervezetek körében egyre nehezebb megindokolni, hogy miért van a neves professzor még mindig Murgán, amikor az „állam amnesztiát hirdetett 56 miatt”. A rendezés előmozdítása érdekében Kenéz három kérdést intézett Paphoz: 1. ma is püspökhelyettesnek tekinti-e magát, 2. ma is dékánnak és professzornak tartja-e a magát, 3. hajlandó lenne-e egy Pest környéki lelkipásztori állást elfoglalni. Pap válasza világos és egyben hajthatatlan volt. Püspökhelyettesi és dékáni tisztségekről – bár különböző körülmények között – maga mondott le. Professzori állásáról azonban nem, így elmozdítását változtatlanul törvénytelennek tartja. Emlékiratában Kenéznek kifejtett álláspontját így összegezte: „Semmiféle állást nem vagyok hajlandó vállalni anélkül, hogy előbb ügyemet szabályszerű fegyelmi eljárás során letárgyalnák. Ellenem annyi és olyan durva vád hangzott el felelőtlenül, hogy ezek kivizsgálása nélkül gyülekezet élére nem állhatok.”¹³

Második forrásunk Visser't Hooft-hoz, az Egyházak Világtanácsa főtítkárához konspiratív úton eljuttatott angol nyelvű összefoglaló. A dokumentumon aláírás nincs, szerzőjét nem ismerjük, de a szövegezésből kitűnik, hogy a forrás a találkozóról első kézből értesülő (esetleg azon résztvevő) jól informált lelkész lehetett.¹⁴ Kenéz kérdéseit és választási opcióit lényegében Pap visszaemlékezésével egyezően írta le. Ugyanakkor, amit a Visser't Hooft számára készített összefoglaló nagyon világosan érzékeltet, hogy a beszámoló készítője szerint a Pap-ügy rendezésének fő problémája nem technikai jellegű, hanem egy feloldhatatlan elvi dilemma. Pap ugyanis „meg van győződve, hogy az ő szerepe amellet tanúskodni, hogy a jelenlegi egyházszervezet igazából már nem a Református Egyház.” Éppen ezért nem akar olyan nyilatkozatot adni, amelyből úgy tűnhet, sajnálja azokat a lépéseket, amelyeket a forradalom alatt az egyház megújítása érdekében tett. Ezért ragaszkodik az egyházfegyelmi eljáráshoz, hogy egyértelműen tisztázzák bűnösségét vagy ártatlanságát. Meggyőződése, ha tisztázás nélkül fogadna el bármilyen egyházi pozíciót, azzal az egyház vezetői visszaélnének. Világos azonban – tette hozzá a beszá-

¹³ PAP, 1992. 273.

¹⁴ WCC 994.1.10 Visser't Hooft General Correspondence Pap László.

moló írója –, hogy az egyházvezetés a tisztázásba nem megy bele, ezért nem történt augusztus óta Pap ügyében előrelépés. A tudósítás írója végezetül három megoldást vázolt fel: 1. Papot visszaengedik az egyetemi katedrára vagy nyugdíjazzák. Ebben az esetben Pap eltekint a fegyelmi eljárás követelésétől. 2. A református egyházak (értsd külföldi egyházak – K.R.) felajánlják segítségüket (intézmények és nem egyes személyek), Paptól valamilyen teológiai munkát rendelnek, és ezért – akár a magyar egyházon keresztül – fizetnek.¹⁵ 3. Pap felhagy a lelkipásztori munkával és máshol keres megélhetést, ami az információt adó szerint azt jelentené, hogy Papnak gyári munkát kellene vállalnia.

A találkozóról ismert harmadik forrásunk Kenéz Ferenc 2011-ben közzétett visszaemlékezése. Kenéz könyvében Pap Lászlót „nagyon nyílt, becsületes, nagyon kemény emberként” jellemezte, aki „midig őszintén megmondta a véleményét.” Az ÁEH-nak is. (...) Sőt, Kenéz szerint Pap „kemény kiállását még az ÁEH is respektálta.” A találkozóról Kenéz a következőket írta: „1956 után az új vezetés félreállította őt, amit méltánytalannak tartottam, szerettem volna segíteni rajta. Gyökössy Bandi lakásán találkoztunk, valamikor 1961-ben, ott volt Ravasz is. Nem sok eredménye lett a megbeszélésnek, egyrészt Pap László nem bízott bennem, neki túl jobboldali voltam, másrészt a szélsőbal csoport kapva kapott az alkalmon, hogy úgy állítson be, mint aki konspirál az egyházvezetés ellen Ravasszal és Pap Lászlóval. (...) Gyökössy Bandi az egyik legjobb barátom volt. Joó Sándor hozott bennünket össze. (...) Olyan jóban voltunk, hogy hetente összejártunk családotul, egyik héten nálunk találkoztunk, másik héten Joó Sándoréknál, harmadik héten Gyökössy Bandiéknál.”¹⁶

Kenéz hátrátételéről Pap is említést tett emlékiratában. Ő azonban jóval bizalmatlanabb volt Kenézzel szemben, mint amilyennek Gyökössyék tunktek. Bizalmatlansága beleillett a Pap Lászlóról az idő tájt egyre inkább elterjedt képbe, miszerint megkeseredettsége és kiábrándultsága mindenkivel szemben gyanakvóvá és makacssá tette.¹⁷ Pap valóban gyanakodott. Meggyőződése szerint Kenéz a találkozót „bizonyos párt- és kormánykörök jóváhagyásával rendezte meg”, és elsősorban dunántúli püspöki ambícióihoz szeretett volna a

¹⁵ Ezzel lényegében legalizálták volna a Pap családjának eddig is konspiratív módon juttatott külföldi segélyeket.

¹⁶ KENÉZ FERENC: Aki soha nem kellett. Önéletrajz. Budapest Szent Gellért Kiadó, 2011. 69-70.

¹⁷ Marcel Pradervand, a Református Világszövetség főtitkárának budapesti látogatása után így ír Papról Visser't Hooft: „megkeseredett ember. Egy olyan ember szomorú története, akit sokak mások toltak a frontvonalba és hamarosan azt vette észre, hogy egyedül hagyták.” WCC 42.3.055 WCC General Secretariat Country Files and Correspondence Hungary 1957. május 10.

„reakciós körökben” támogatókra találni. De úgy látszik – folytatta Pap a feljegyzését –, hogy „Kenéz barátai háttérbe szorulhattak, s a találkozót a másik csoport úgy állította be, hogy Kenéz összeesküvést szőtt az egyház vezetősége ellen Ravasszal és Pap Lászlóval.” Kenéz tehát valójában Pap szerint klikkharcoknak esett áldozatul.¹⁸

A találkozóról szóló negyedik forrásunk egy ügynökjelentés-sorozat, melyet a találkozó egyik résztvevője Kende fedőnéven adott az állambiztonságnak. Kende elsőként egy előkészítő találkozó eseményeiről számolt be, melynek során Gyökössy összeismertette Kenézt Ravasszal. A jelentés részletesen ismertette Ravasznak Pap László helyzetéről alkotott véleményét és azt, hogy Ravasz szerint Pap „nagyon jól tudja, hogy ő sem professzor, sem dékán, sem főjegyző (püspökhelyettes) nem lehet. Azt kívánná, hogy a konventi elnökség rehabilitálja írásban”. A fennmaradt dokumentumok szerint Ravasz vetette fel, hogy Papot Murgáról egy „nagybudapesti peremkerület” egyházközségébe lehetne felhozni. És ekkor ajánlotta fel Kenéz a segítségét. „Felvetette, hogy szívesen segít, mert közegyházi érdek, hogy 56 lezárásáról beszélünk, akkor Pap László ügyét is rendezzük, de mivel ismerjük Pap László makacsságát, nincs garancia arra, hogy ő (KF) kijár valamit s Pap László kijelenti, hogy nem fogadja el. Ravasz szerint Pap László azért is elfogadja ezt, mert tudja, hogy nem mehet Hollandiába tanárnak.” Kende ügynök jelentése szerint Ravasz nagyon örült, hogy „foglalkozik Kenéz ezzel az üggyel, mert nagy figyelemmel kísérik Pap László sorsát a nyugatiak is. Gyökössy megjegyezte, hogy éppen ezért nagyon jó volna, ha az EVT Új-Delhi-i őszi nagygyűlése előtt történne valami, hogy ott a nyugatiakat teljesen le lehessen szerelni.”¹⁹

A találkozó során egy kicsit mindenki konspirált. Ravasz a befolyásos egyházi vezető előtt igyekezett Pap pozíciójának élet venni, makacsságként interpretálva az (az egyébként általa is osztott) elvi álláspontot. Gyökössy a soron következő új-delhi EVT konferenciára hivatkozva, állami érdekként igyekezett beállítani a Pap-ügy rendezését. Kenéz pedig megpróbált Ravasz bizalmába férkőzni, és leplezni, hogy a találkozóval valójában az állambiztonság megbízását teljesítette. Hiszen a Kende fedőnevű ügynöknek már korábban is „az volt a feladata, hogy Gyökössyvel való beszélgetést úgy irányítsa, hogy az felajánlja segítségét a Ravasszal való találkozó megszervezésében.” A feladatot teljesítette, sikerült Ravasszal találkoznia. A találkozón azonban Kenéz esperest Ravasz „helyzetbe hozta”, „feldobva” neki a Pap-ügyet. Kendének reagálnia kellett, hogy a frissen szerzett bizalmat megtartsa. Így ajánlotta fel Ravasznak, hogy a számára fontos

¹⁸ PAP, 1992. 273.

¹⁹ Kende fn. ügynök jelentése 1961. szeptember 1. ÁBTL 3.1.2. M-25812 141-148.

Pap László ügyben megpróbál segíteni és kezdeményezte, hogy maga is szívesen találkozna a hivatalos egyházi világban persona-non-gra-ta-nak tekintett professzorral.²⁰

Pap bizalmatlansága végső soron tehát nem volt alaptalan. Nem a megkeseredett ember bizalmatlanságából, sokkal inkább jogos óvatosságából táplálkozott. A találkozóról Kende többoldalas beszámolót készített. Elmondása szerint Kenéz „naponkénti bibliaolvasása közben jött rá arra, hogy valamit tennie kell PL ügyében.” Részben, mert ’56 lezárult, de Pap László ügye mégsem”, részben azért, „mert PL ügye a határokon is túlterjed és állandó izgató anyag külföldön, főképpen az EVT emberei között.” Kenéz szerint „PL nem tett többet, mint akkor sokan mások az egyházban, akiket nem kért számon senki.” A jelentés ezúttal Pap László ’56-os egyházi helyzetértékelését ismertette részletesen. Majd kifejtette, hogy Pap egyházfegyelmi eljárást követel magával szemben, „mert csak szabályos fegyelmi eljárás során fosztható meg tanszékétől.” Továbbra is teológiai tanárnak tartja magát, akivel szemben törvénytelenések sorozatát követték el. „Persze sem a főjegyzőségre, sem a dékánságra, sem a jogos tanárságra nem tart igényt, de azt kívánja, hogy rehabilitálják, mert nem bűnös, és ha másként nem megy, kiemelt nyugdíjjal küldjék nyugállományba. Ő tudja, hogy azért nem lett fegyelmi, mert annak során kiderült volna, hogy fegyelmit kell indítani a konvent törvényes elnöksége ellen s egy sereg más magas egyházi méltóság ellen.”²¹

Azt már valószínűleg Kende sem tudta, hogy az állambiztonság őt is megfigyelte. Legalábbis a jelentés értékelésekor Bakonyi őrnagy megjegyezte, hogy „az ügynök jelentése nagyon pontos, melyet III/e rendszabályon keresztül ellenőriztünk.” Azaz, a politikai rendőrség lehallgatta Gyökössy lakását. Kende nagy valószínűséggel azt sem tudhatta, hogy a jelentésében „szereplő személyek a „Hitvallók” fn. ügyben op. feldolgozás alatt állnak.” Pedig Kendének állambiztonsági szempontból ehhez az operatív ügyhöz kellett titkos információkat szolgáltatnia. Magatartásvonalát is ehhez igazították. A történet kulcsa így végső soron Bakonyi őrnagy kezében volt: „Az ügynök magatartásának meghatározása után jött létre először a csoport egyes tagjaival, majd később egy csoportos beszélgetés. Ismerve Pap László problémáját, ezt tartottuk legalkalmasabbnak arra, hogy ügynökünkre ruházzuk át segítőkészségét, felajánlva a csoport összehívását. A csoport tagjai bizalommal viseltettek ügynökünk irányában, melyet helyes magatartása váltott ki. Beszéde és viselkedése kifogástalan volt. A jelentésből kitűnik, hogy sem Ravasz, sem Pap László felfogása nem változott az 56-os eseményekben elfoglalt szerepükkel kapcsolatban...” Bakonyi őrnagy azt is felvetette, hogy „az ügynök

²⁰ Kende fn. ügynök jelentése 1961. október 23. ÁBTLL 3.1.2. M-25812 149-156.

²¹ Kende fn. ügynök jelentése 1961. október 23. ÁBTLL 3.1.2. M-25812 149-156.

tekintélyének és a bizalom elmélyítése érdekében Pap László problémáját az ÁEH-n keresztül megoldhatjuk.”²²

Az ÁEH azonban nem sietett Pap ügyének megoldására. Hiszen a Pap által képviselt álláspont a Kádár-rendszer által kínált, ’56 felejtésére és tabusítására alapozó „kiegyezéspolitika” antitézise volt. Olyan rendszeridegen magatartás, amely nem volt beilleszthető a Kádár-rendszer kényszerkompromisszumainak logikájába, hiszen pusztán a rendszer legitimációs bázisát kérdőjelezte meg. Pap nem volt hajlandó „önkritikát gyakorolni”, ami a kegy-gyakorlás feltetele lett volna.

Végül az újabb nyugati nyomások következtében 1963-ban került pont a történet végére. Pap részletes beadvánnyal fordult ügyének tisztázása végett a református konventhez. Válaszul előbb Bartha Tibor püspök egy magánlevélben fedte meg Papot, hogy „eddig is a Te megnyilatkozásod hiányzott ahhoz, hogy egyházunk az evangélium szabályai szerint elrendezhesse ügyedet. Ez a megnyilatkozás a keresztény ember bűnbánatos és alázatos vallomása kellett volna legyen az általa elkövetett tévedésekről, hibákról.”²³ Majd megérkezett a Bartha által szövegezett, de Szamosközy nevében megküldött hivatalos végzés, mely szerint az egyházvezetés rendelkezési állományba helyezi Papot, arra hivatkozva, hogy „beadványából kitetsző módon mind a mai napig nem tudott beilleszkedni megnyugtató módon egyházunk szolgáló közösségébe”²⁴. Ehhez fűzte hozzá keserűen Pap Svájcba kijuttatott levelében:

„Csak még annyit, hogy 25. szolgálati jubileumom alkalmából rúgtak ki professzorságomból s most a 30. évben helyeztek rendelkezési állományba, ami gyakorlatilag egyenlő a lelkipásztorságból való kirúgással. A dolog humorához tartozik, hogy én nem tudok „egyházi szolgáló közösségbe beilleszkedni”, aki vállaltam azt is, hogy 5 év alatt 49000 km-t vonatozzak, 2088 km-t buszon, 2100 km-t pedig gyalog megtegyek, télen jéghideg lakásba menjek le s ezekre az utakra saját zsebemből több mint 7000 forintot költsek. Vajjon mit tart szolgálatnak az a konventi elnök, aki szerint mindez nem szolgálat. A Ref. Világszövetség dolga lenne egy kicsit a dolgok mögé világítani s tisztázni teológiaiailag a fogalmakat.”²⁵

²² Kende fn. ügynök jelentése 1961. október 23. ÁBTL 3.1.2. M-25812 156.

²³ PAP, 1992. 273.

²⁴ Szamosközy István püspök levele Pap Lászlónak 1963. jan. 13. közli Pap, 1992. 283., lásd még Bartha Tibor levele Szamosközynek Bp., 1963. január 9. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (A továbbiakban Ráday) A/1b 39/1963.

²⁵ WCC 994.1.10 Visser’t Hooft General Correspondence 3. db. Pap László Pap emlékirata csakúgy, mint az EVT és a Református Világszövetség levéltára intenzív információcsere anyagát őrzi. Önálló tanulmányt igényelne

Ezt a nyílt konfliktust azonban a nemzetközi egyházi fórumok nem vállalták fel. Többkörös egyeztetést követően 1963. május 15-én Pap László javaslatukra beadta nyugdíjazási kérvényét. Lelkipásztori szolgálatához és a fogyóban lévő murgai gyülekezethez való hűségét mi sem jellemzi jobban, hogy utolsó szolgálataként Szamosközy püspöknek megköszönte a lehetőséget, hogy „húsvét vasárnapján Hőgyészen és Murgán, húsvét hétfőjén pedig Kétyen” az úrvacsorai istentisztelet szép szolgálatát elvégezhesse.²⁶

a Pap-ügyben a különböző nyugati egyházi tényezők változó álláspontját végigkövetni.

²⁶ Pap László levele Szamosközy István püspökhöz 1963. április 17. Ráday A/1b 502/1963.